

УДК 821.111-31.09

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863.2/31.213978>**Наталія СЛІПАЧУК,***orcid.org/0000-000106504-3827*

кандидат філологічних наук,

старший викладач кафедри англійської мови

Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка

(Кам'янець-Подільський, Хмельницька область, Україна) *nataliaslipachuk@gmail.com*

РЕЦЕПЦІЯ ТВОРЧОСТІ ДЖОЗЕФА КОНРАДА В ЗАХІДНОМУ ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВІ

У статті охарактеризовано рецепцію творчості Джозефа Конрада в американській і англійській літературній критиці та загалом у сучасному західному літературознавстві та висвітлено основні напрями і підходи до вивчення художньої спадщини письменника.

Джозеф Конрад посідає особливе місце в літературному процесі кінця XIX – початку XX століття. Його проза одночасно визнається вершинним явищем англійської літературної класики, демонструючи, з одного боку, важливі закономірності переходу літератури від реалістичної до модерністської поетики, а з іншого – знаменуючи сутнісні процеси збагачення літератури різноманітними філософськими парадигмами, зокрема й екзистенціалістською.

Художній доробок Конрада впродовж багатьох років залишається надзвичайно привабливим феноменом для літературознавців різних шкіл і концепцій/напрямів. Його спадщина досліджується в контексті передмодерністських змін у поетиці реалістичної прози (A. Simmons, H. Bloom), з погляду утвердження нових нарративних принципів і ролі автора в художньому тексті (R. Curle, J. Bernard), у межах мультикультурного підходу до літератури новітньої доби (C. Kaplan, E. Said, S. Ross), з позицій «новокритичної», структуралістської і деконструктивістської методології (J. M. Stape, J. P. Anderson, K. B. Newell).

Багатоплановість художньої спадщини Конрада та наполегливі авторські пошуки у сфері художньої форми дають змогу інтерпретувати його твори із застосуванням різних методологічних ключів. Водночас вивчення творчості письменника демонструє не лише значні здобутки в осягненні його феномена, а й виявляє певні проблеми і суперечності. Так, представники «новокритичної» методології, маючи на меті вияв у суто формальних особливостях творів не лише загальнолітературних, але й історичних закономірностей, не завжди враховують різноспрямованість авторських інтересів та інтенцій.

Ключові слова: рецепція, Джозеф Конрад, літературознавство, літературний напрям.

Natalia SLIPACHUK,*orcid.org/0000-000106504-3827*

Candidate of Philological Sciences,

Senior Lecturer at the Department of English

Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University

(Kamianets-Podilskyi, Khmelnytsky region, Ukraine) *nataliaslipachuk@gmail.com*

THE RECEPTION OF JOSEPH CONRAD WORKS IN THE EASTERN LITERARY STUDIES

This article deals with the reception of Joseph Conrad works in the American and English literary critic and generally, in modern Eastern literary. It highlights the main schools and approaches in the studying of author's literary heritage.

Joseph Conrad has a special place in the literary process of the late 19th and early 20th centuries. Today, his prose is unanimously recognized as one of the prominent phenomena of English classic literature, demonstrating, on the one hand, the important principles of changing literature from realistic into modernist poetics and, on the other hand, marking the essential processes of enriching literature with various philosophical paradigms, including existentialist.

Since years Conrad's remedial works remain an extremely attractive phenomenon for literary scholars of different schools and concepts. His heritage is analyzed in the context of premodern changes in the poetics of legalistic prose (A. Simmons, H. Bloom), in the context of assertion of new narrative principles and author's role in the literary text (R. Curle, J. Bernard, B. Henricksen), within a multicultural approach to a modern literature (C. Kaplan, E. Said, S. Ross), from the perspective of "new critical", structural and deconstructive methodology (M. J. Hills, J. M. Stape).

The diversity of Conrad's literary heritage and persevering searching in the field of artistic form allow to interpret his works with the use of different methodological approaches. However, Conrad studies demonstrate not only considerable achievements within the meaning of his phenomenon but also in revealing certain problems and conflicts.

So, for example the representatives of "newly critical" methodology, in order to elicit the formal characteristic of work, not only in common-literary but also in historical patterns, not always take in consideration the diverseness of author's interest and intention.

Key words: reception, Joseph Conrad, literary studies, literary school.

Незважаючи на те, що Конрад є визнаним майстром психологічної прози, автором значної кількості романів і творів малого жанру, теоретик літературно-художньої творчості, він залишається однією з найбільш складних і дискусійних постатей новітньої англомовної класики.

Проза Конрада розглядається в різних аспектах, і вчені та критики далеко не завжди бувають одноставними у своїх думках, про що б не йшлося, – починаючи від приналежності письменника до англійської національної літератури (поляк за походженням, народжений в Україні, значну частину свого життя він провів на різних континентах будучи капітаном англійського торговельного флоту, а після відставки мешкав у Лондоні) і закінчуючи причетністю його творчості до того чи того літературного напрямку.

Водночас за всієї дискусійності окремих проблем спадщини Конрада його внесок у розвиток новітньої, модерністської прози у ХХ ст. визнається однозначним. Тому важко не погодитися з думкою знаного англійського дослідника творчості автора «Лорда Джіма» Джона Петерса про те, що творчий доробок «одного з найбільш інтригуючих і значущих романістів модернізму, чії твори продовжують хвилювати читачів і ХХІ століття», суттєво змінив англійський та європейський «літературний ландшафт» (Najder, 1997).

Багатоплановість творчості Конрада та його наполегливі пошуки нової художньої форми епічної прози створюють підстави для інтерпретації його творів із використанням різних методологічних стратегій. Водночас вивчення художньої спадщини письменника демонструє не лише істотні здобутки в осягненні феномена англо-польського літературного класика, а й виявляє певні проблеми й суперечності. Так, представники «новокритичної» літературознавчої методології, маючи на меті вияв у суто формальних особливостях творів закономірностей не лише загальнолітературного, але й культурно-історичного, не завжди враховують неоднозначність і різноспрямованість авторських інтенцій.

Одним із найбільш продуктивних напрямів вивчення творчості Конрада майже від початку його входження в літературний світ стало осягнення художнього методу цього автора як перетину різнонаціональних літературних і культурних джерел. Уже 1914 року Г'ю Волпол звертав увагу на значущість цілої низки культурних першовитоків у творах цього автора і при цьому акцентував: «Якщо зважити на три умови, на тлі яких розвивалася особистість Конрада, – Польща, море та традиції англійської сільської місцевості,

то з легкістю можна усвідомити, яким чином це могло сформувати художника...» (Watts, 1993: 9).

Надалі дослідження полікультурної специфіки Конрада відбувалися в різних річищах, зокрема в компаративному розрізі. Здійснювалися спроби виявити значущість для Конрада різних культурних складників – англомовних, російських, французьких джерел. Наприклад, Р. Керл указував на ідейно-змістові, естетичні, сюжетні, образні перегуки творів Конрада з французькими, російськими й англійськими письменниками, називаючи імена Гюстава Флобера і Гі де Мопассана, Івана Тургенєва і Льва Толстого, Федора Достоєвського та Антона Чехова, Джейн Остен і Джона Голсуорсі, Джорджа Мередіта і Генрі Джеймса (Curle, 1914; Curle, 1928).

У післявоєнний час, особливо в 1960-ті роки, вивчення творчості Конрада було спрямоване головним чином у мультикультурну площину. Започаткування цього напрямку слід пов'язати з іменем Адама Гіллона і його монографією «The Eternal Solitary: A study of Joseph Conrad» (Gillon, 1960), у якій дається критичний аналіз життєвої ізоляції, що становила головну проблему життя письменника, та особливостей її художнього втілення в творчості автора. Ця проблема вивчається у контексті Конрадових пріоритетів у культурній традиції Польщі, а також його особистих зацікавлень у французькій та англійській літературах. Певну увагу приділяє цим проблемам і Л. Герко в книжці «Два життя Джозефа Конрада» (Gurko, 1965).

У 1980-ті роки вивченням культурних складників художньої спадщини Конрада активно займався Здзіслав Найдер. В об'ємній монографії «Джозеф Конрад: Хроніка» автор демонструє конструктивну роль англійського автора польського походження у вирішенні різноманітних аспектів розмаїття та єдності європейських культур і таким чином підбиває своєрідний підсумок конрадових досліджень з 1960 по 1980-ті роки (Najder, 1997).

Новий етап дослідження творчості Конрада починається у 1990-ті роки з огляду на актуалізацію процесів глобалізації у світі та усвідомлення сучасною гуманітаристикою підвищеної значущості полікультурних діалогів. Конрад постав ключовою фігурою перехідної доби з її переорієнтацією взаємин між культурами Заходу та Сходу, актуалізацією проблем антропології, расової сегрегації, імперіалістичної експансії, колоніалізму і постколоніалізму.

Наприкінці 1990-х років нову працю про Конрада опублікував Здзіслав Найдер – «Конрад

у перспективі: Есе про мистецтво і відданість» (Najder, 2007). Вона була присвячена проблемам національного в культурній спадщині письменника, Конрадівій концепції людини та життя в контексті європейської культури і літератури, типологічним зв'язкам і відповідникам художньої системи Конрада з польською і російською літературою і культурою, зокрема художніми відкриттями Достоєвського.

Характеризуючи Джозефа Конрада як людину з тонким і глибоким розумінням інших культур, «множинної культурної самобутності», Джон Генрі Стейп підкреслив, що завдяки цьому письменник уже вісімдесят років після своєї смерті залишається однією з найважливіших точок відліку у світовій культурі (Stape, 2007).

Мета художника, як уважав Конрад, – утвердити те, що відрізняє людину від тварини, а суспільство від стада чи примітивної орди. Художньою творчістю необхідно протиставляти хаосу буття етичні та культурні цінності цивілізації, боротися за це силою слова: “Give me the right word and the right accent and I will move the world... Because written words have their accent too” («Дайте мені слушне слово і правильний наголос і я переверну світ. Тому що написані слова теж мають велику силу») (Teets, 1990: 8).

Комплексну постановку проблем культури, історії, колоніалізму, фемінізму, текстології, стилістики, наратології, рецептивної естетики демонструє книжка Джін Мур про «Серце п'їтьми» Конрада (Moore, 2004). Того ж таки року побачила світ і збірка літературно-критичних матеріалів за редакцією Керол Каплан, Пітер Мелліос і Андреа Вайт «Конрад у ХХІ столітті: сучасні підходи та перспективи» (Kaplan, et al., 2004). Її автори-редактори акцентують думку, що через століття твори Конрада набули особливої актуальності (відправною точкою називаються терористичні атаки 11 вересня 2001 р.), адже в них чи не вперше у світовій літературі були поставлені проблеми витоків і причин тероризму. Автори демонструють можливості системного аналізу творів Джозефа Конрада крізь призму актуальних і зараз, в епоху глобалізації, питань колоніалізму і постколоніалізму, імперіалізму і націоналізму, культури і цивілізації.

В іншому ракурсі висвітлено значущість творчості Конрада для сучасної епохи в книжці Джона Генрі Стейпа «Деякі життя Джозефа Конрада» (Stape, 2007), автор якої аналізує вплив творів письменника на розвиток латиноамериканської літератури, зокрема магічного реалізму, жанру шпигунського роману; розглядає тексти

Конрада в аспекті впливу на Томаса Стернса Еліота, Вільяма Фолкнера, Джона Ле Каре.

У межах новітньої соціокультурної критики розглядається і така важлива проблема, як чинники формування творчої індивідуальності Конрада і вплив на нього філософських і психологічних ідей кінця ХІХ – початку ХХ ст. Про це пише, наприклад, літературознавець Регелінд Фарн, який сутність новаторства автора «Серця п'їтьми» і його колосального впливу на літературу ХХ ст. вбачає у передбаченні тих колосальних світоглядних і культурно-політичних і художньо-естетичних зсувів, що засвідчила література ХХ ст. (Farn, 2004).

Почасти різні напрями і стратегії, що задіюються стосовно творчості Конрада, сполучаються в цілісно-системних дослідженнях, як-от у згаданій вище монографії Джін Мур про «Серце п'їтьми», розглянуту в широкому контексті філософсько-естетичних поглядів автора, проблематики і поетики його творчості.

С. Бала стверджує, що у вигаданому світі Конрада екзистенційне осягнення буттєвої порожнечі перебуває в центрі його художнього світу. Конрад уже в першому десятилітті ХХ століття усвідомив екзистенціальну драму людського існування і досліджував проблему людської свободи і відповідальності в абсурдному світі, але у світі Конрада немає місця відчаю, що суттєво відрізняє його екзистенціалізм. Як екзистенціальний гуманіст, він незмінно вірить у силу людської мужності і здатності людини стати обличчям до ворожого світу. Ця книга спрямована на вивчення основних романів Конрада у світлі екзистенціальної філософії і має на меті показати, що Конрад передбачає сучасну гуманістичну школу екзистенціалізму.

Своєю чергою Р. Дас зазначає, що літературознавчий дискурс щодо Конрада зазвичай характеризує його творчість як «романтичний реалізм». Між тим такий аспект, як його світобачення, що має першорядне значення для розуміння особистості письменника та його творів, не отримав належної уваги. Тому дослідник пропонує спробу дослідження світобачення Конрада, відштовхуючись від екзистенціальної точки зору. Конраду було властиве гостре пророчє розуміння, і він зміг передбачити екзистенціальну дилему людини між двома світовими війнами. Особливий інтерес являє авторський аналіз розуміння Конрадом людини в гострому конфлікті зі світом, що передбачає політичний екзистенціалізм Сартра. Існування людини у ворожому оточенні, її самоствердження заради ідентичності в житті, її відчуття розчарування, відчаю і відчуження, її кошмарних

переживань тривоги і абсурду, – саме ці проблеми, порушені Джозефом Конрадом, на думку дослідника, «є найважливішою ланкою в довгому ланцюгу екзистенціальної літератури; при цьому його позицію можна зафіксувати приблизно між Ніцше і Камю...» (Das, 1980).

Назва книжки Отто Больмана – «Екзистенціалізм Конрада» (Bohlmann, 1991) – не залишає сумніву щодо ідентифікації дослідником філософської домінанти творчості Конрада. Автор стверджує, що основні філософські аспекти романів Конрада несуть на собі потужну екзистенціальну напругу, віщуючи багато центральних проблем модернізму ХХ століття. Больман фокусується на тому, наскільки художній дискурс Конрада резонує своїми ідеями, положеннями і навіть конкретними фразами, з філософськими системами Кіркегора, Ніцше, Ясперса, Марселя, Гайдеггера, Сартра і Камю. Вказуючи на важливість екзистенціальних позицій у творах Конрада, Больман пропонує інше розуміння Конрада, не піддаючи його вузькій класифікації. Дослідник стверджує, що автор «Серця п'їтьми» поділяв суто екзистенціальний погляд, за яким ми всі кинуті випадково в абсурдний світ і відмовилися від свободи вибору і дій. Він припускає, що Конрад подібно до Камю вважає, що кожна людина повинна повстати проти стану простого функціоналізму, визначити перешкоди, що її оточують, з тим, щоб створити власну справжню самість. Больман також стверджує, що Конрад підтримує ідею Кіркегора, що ми маємо викувати широке громадянське «я» стосовно інших людей з повною амплітудою екзистенціальних зобов'язань, вірності, спілкування і любові. Зосереджуючи увагу на творах «Серце п'їтьми», «Лорд Джім», «Очима Заходу», «Секретний агент» і «Перемога», Больман бачить творчість Конрада як відображення екзистенціального знання про життя і трагічний ступінь напруги, що генерується між обмеженим, суб'єктивним поглядом людини та множинністю ірраціонального світу, за Ніцше. Він також вказує на те, що в Конрада має місце екзистенціальний акцент на верховенстві емоційної сфери над абстрактно-раціональною, з особливим упором на почуття, такі як відчуження, відчай, тривога і нудота, які можуть бути подолані через гайдеггєрівську рішучість, що перевершує нігілізм і забезпечує особисте відчуття «самообґрунтування».

Ще одна спеціальна праця, присвячена проблемі «Конрад і екзистенціалізм», – це монографічний аналіз роману «Лорд Джім» з позицій екзистенціальної філософії, здійснений індійським літературознавцем М. Реем (Ray, 1993).

Характер Джіма розглядається тут у матриці, представленій словом «існування», що повторюється з вражаючою частотою в стратегічних точках у романі.

Показовим є те, як Сартр інтерпретує роман А. Камю «Сторонній» і категорію абсурду. Він наголошує, що абсурд – це «відношення людини до світу», «розлад між людським прагненням єднання зі світом і неподоланим дуалізмом розуму і природи, між поривом людини до вічного і *конечним* (виділено Сартром. – Н.Я.) характером її існування, між «занепокоєнням», що складає саму його суть, і марністю всіх зусиль людини».

Певною мірою дотичним до екзистенціальної проблематики творчості Конрада є міждисциплінарне дослідження Л. Шнодера «Свобода волі і детермінізм в основних романах Джозефа Конрада» (Schnauder, 2009). Його автор прагне розглянути філософську дискусію про свободу волі і детермінізму, а також проаналізувати відповідні історичні, економічні, наукові та літературні дискурси у вікторіанському і ранньому модерністському періодах європейської культури. На цьому тлі парадигматичний аналіз трьох найбільш значущих романів Конрада – «Серце п'їтьми», «Ностромо» і «Секретний агент» – виявляє позицію письменника в дискусійному питанні «свободи волі» і «детермінізму» шляхом виокремлення певних повторюваних тем, в яких маніфестується проблема свободи. Тому уможливилось пролити світло на центральний Конрадів парадокс: як Конрад може наполягати на моралі і моральній відповідальності, що ґрунтується на існуванні свободи волі, коли матеріалістично-детермінований світ заперечує таку можливість.

Про те, що Конрад долає реалістично-детерміністські принципи письма опосередковано свідчить характеристика Бальзаківського реалізму відомим французьким ученим-структуралістом Роланом Бартом. Так, він напівіронічно говорить про автора «Людської комедії» як про письменника, який має явну пристрасть до літературних алюзій: «Письменник-реаліст убиває свій час на те, щоб невпинно посилатися на всілякі книги: реальне для нього – це те, що вже було колись і кимось написано». Бальзаківський реалізм видається Бартові «килимом кодів» – літературних, живописних, ширше – культурних. Відповідно, продовжує Р. Барт, «реалізм (досить невдалий, й у всякому разі, невдало трактований вираз) полягає зовсім не в копіюванні реального як такого, але в копіюванні його (живописної) копії: це горезвісне «реальне» немов боїться всякого безпосе-

реднього дотику до себе, забороняє його й тому з реалізмом, на думку Барта, можна поширити
 відеувається усе далі й далі, перетворюючись на й на творчість Конрада: «розкотити килим кодів,
 мальовничу оболонку, що охороняє його від пря- установити відношення референції не між мовою
 мого словесного впливу. Те, що робить Бальзак й референтом, а між самими кодами».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Artese B. *Testimony on Trial : Conrad, James, and the Contest for Modernism*. Toronto : University of Toronto Press, 2012. 206 p.
2. Bohlmann O. *Conrad's Existentialism*. New York : St. Martin's Press, 1991. 234 p.
3. Kaplan C. et al., *Conrad in the Twenty-First Century: Contemporary Approaches and Perspectives*. London. 2004. 236 p.
4. Curle R. *Joseph Conrad : A Study*. New York : Doubleday, Page and Company, 1914. 266 p.
5. Curle R. *The Last Twelve Years of Joseph Conrad*. Michigan : Doubleday, Doran, 1928. 236 p.
6. Das R. J. *Joseph Conrad: A Study in Existential Vision*. New Delhi : Associated Publishing House, 1980. 132 p.
7. Farn R. *Colonial and Postcolonial Rewritings of "Heart of Darkness". A Century of Dialogue with Joseph Conrad*. Dortmund, 2004. 282 p.
8. Gillon A. *The Eternal Solitary : A Study of Joseph Conrad*. New York : Bookman Associates, 1960. 191 p.
9. Gurko L. *The Two Lives of Joseph Conrad*. New York : Thomas Y. Crowell, IX, 1965. 209 p.
10. Moore G. *Joseph Conrad's Heart of Darkness : A Casebook*. New York : Oxford University Press, 2004. 288 p.
11. Najder Zd. *Joseph Conrad: A Life*. Rochester : Camden House, 2007. 745 p.
12. Najder Zd. *Conrad in Perspective : Essays on Art and Fidelity*. Cambridge : Cambridge University Press, 1997. 256 p.
13. Peters J. G. *Joseph Conrad's Critical Reception*. Cambridge : Cambridge University Press, 2013. 283 p.
14. Ray M. *Joseph Conrad*. Edinburgh : Edward Arnold, 1993. 118 p.
15. Schnauder L. *Free Will and Determinism in Joseph Conrad's Major Novels*. Amsterdam : Rodopi, 2009. 268 p.
16. Stape J. *The Several Lives of Joseph Conrad*. New York : Pantheon Books, 2007. 369 p.
17. Teets B. *Conrad J. An Annotated Bibliography*. New York. 1990. 786 p.
18. Watts T. *A Preface to Conrad*. 2-nd ed. London : Longman, 1993. 218 p.

REFERENCES

1. Artese, B. (2012). *Testimony on Trial : Conrad, James, and the Contest for Modernism*. Toronto: University of Toronto Press. 206 p.
2. Bohlmann, O. (1991). *Conrad's Existentialism*. New York: St. Martin's Press. 234 p.
3. Kaplan, C. et al. (2004). *Conrad in the Twenty-First Century : Contemporary Approaches and Perspectives*. London. 236 p.
4. Curle, R. (1914). *Joseph Conrad : A Study*. New York: Doubleday, Page and Company. 266 p.
5. Curle, R. (1928). *The Last Twelve Years of Joseph Conrad*. Michigan: Doubleday, Doran. 236 p.
6. Das, R. J. (1980). *Joseph Conrad: A Study in Existential Vision*. New Delhi: Associated Publishing House. 132 p.
7. Farn, R. (2004). *Colonial and Postcolonial Rewritings of "Heart of Darkness". A Century of Dialogue with Joseph Conrad*. Dortmund. 282 p.
8. Gillon, A. (1960). *The Eternal Solitary : A Study of Joseph Conrad*. New York: Bookman Associates. 191 p.
9. Gurko, L. (1965). *The Two Lives of Joseph Conrad*. New York: Thomas Y. Crowell, IX. 209 p.
10. Moore, G. (2004). *Joseph Conrad's Heart of Darkness: A Casebook*. New York: Oxford University Press. 288 p.
11. Najder, Zd. (2007). *Joseph Conrad: A Life*. Rochester: Camden House. 745 p.
12. Najder, Zd. (1997). *Conrad in Perspective : Essays on Art and Fidelity*. Cambridge: Cambridge University Press. 256 p.
13. Peters, J. G. (2013). *Joseph Conrad's Critical Reception*. Cambridge: Cambridge University Press. 283 p.
14. Ray, M. (1993). *Joseph Conrad*. Edinburgh: Edward Arnold. 118 p.
15. Schnauder, L. (2009). *Free Will and Determinism in Joseph Conrad's Major Novels*. Amsterdam: Rodopi. 268 p.
16. Stape, J. (2007). *The Several Lives of Joseph Conrad*. New York: Pantheon Books. 369 p.
17. Teets, B. (1990). *Conrad J. An Annotated Bibliography*. New York. 786 p.
18. Watts, T. (1993). *A Preface to Conrad*. 2-nd ed. London: Longman. 218 p.